

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе с јавношћу
и решавање неодложних питања
Ком. бр. 7 од 2. 2. 2016. године

ЗАВИСНА РЕЧЕНИЦА С ВЕЗНИКОМ *БЕЗ ДА*

ОДЛУКА

Иако употреба реченице с везником *без да* у савременом српском књижевном језику није више неуобичајена појава, она ипак остаје изван оквира стандарднојезичке норме, а разлога за овакав став барем су два: (а) поступак извођења везника *без да*, који је, заправо, структурни калк, и (б) постојање, граматички и семантички, адекватне хипотаксичке јединице, чији се нормативни статус не доводи у питање.

Будући да зависна реченица уведена везником *без да* представља стилски обележен граматички и значењски еквивалент реченице са везником *а да*, препоручује се њено избегавање у свим сферама језичке делатности, нарочито у јавној, као и у свим приликама које захтевају бирани и узоран језички израз. Зато се у српском књижевном језику само реченица с везником *а да* може сматрати прихватљивим средством граматикализације значења пропратне околности, разуме се, у форми зависне реченице.

Образложење

У савременом српском књижевном језику, без обзира на вид и домен испољавања језичког стваралаштва – писани или усмени, односно јавни или приватни, као и на његова функционалностилска обележја, у не сасвим занемарљивом броју примера бележи се употреба зависне ре-

ченице уведене везником *без га*,¹ чак и у штампаним медијима које смо трамо узорним. Последњи став темељи се на увиду у грађу која је претежно преузета из *Полијтике*, али и не само из ње, и као таква постала делом електронског корпуса српскога језика који је израђен на Математичком факултету у Београду. Проблем о којем је реч илуструју следећи примери:

Забрањено је њлакајџи, без га се нешџио не научи; Мојао је га се креће без га њази на своје њокрејџе; Учџџив хладан њоздрав и ја одох, без га сам њонуђен чаиом воде или кајџи сузе; А ѓде џрчџиџе у сексуалне радње без га се мало информџеџе? итд.

Остављајући привремено по страни нормативни статус овог типа зависне реченице, неопходно је, ипак, да се кратко осврнемо на две важне појединости, а то је да није реч о новој и локалној појави у српском језику, као и да се њоме не компензује какав системски недостатак у његовој структури.

Потврде за зависну реченицу са везником *без га* могу се пронаћи на целом српском штокавском простору, нарочито у разговорном стилу, при чему се у бројним језичким приручницима готово неизоставно наводи податак да је у питању германизам који се бележи још од средине 19. века. Иако је за поуздано утврђивање времена настанка дате конструкције потребно предузети опсежније истраживање, претпоставља се да је реч о структурном калку немачког сложеног везника *ohne dass*, у чији састав улази еквивалент српског предлога *без* и одговарајући везник, коме у нашем језику одговара везник *га*.

Као што то потврђују и раније наведени примери, *без га* се у српском језику појављује као везник (тј. везнички израз) са значењем обавезне или пак недостајуће пропратне околности, уводећи тако један тип начинске реченице, при чему се у везничком систему позиционирао као синонимска варијанта везника *а га*, што доказује и њихова релативно слободна заменљивост, нпр.: *Забрањено је њлакајџи, а га се нешџио не научи; Мојао је га се креће а га не њази на своје њокрејџе; Учџџив хладан њоздрав и ја одох, а га нисам њонуђен чаиом воде или кајџи сузе; А ѓде џрчџиџе у сексуалне радње а га се мало не информџеџе?* и сл. Иако је реч о граматички и семантички еквивалентним структурама, зависна *без га*-реченица показује особине које нису својствене реченици с везником *а га*, а то су: (а) могућност да се уметне у структуру управне реченице, или да се појави испред ње (*Разуме се, без га буду изрџиџио џџџани, одмах ће вам све објасниџи;* **Без га** је икоја џџџао, узео је своје сџџвари и несџао); (б) необавезно присуство граматичке негације (*То каже без га*

¹ Напомене о статусу *без га*-реченице дају се и у *Нормативној грамаџџици срџској језика* Предрага Пипера и Ивана Клајна (2013: 212), те у *Сџџарим и новим сџџисима* Милорада Радовановића (2007: 100–114).

му *їлас не задрхїи; Заљубљујемо се без да знамо зашїио*); (в) постављање фокализатора и непосредно испред везника *без да* (*Сїоразумели су се и без да су изїоворили једну реч*) и сл. Све наведено говори да се приликом замене *без да*-реченице понекад морају предузети додатне трансформационе операције, што само по себи не може бити препрека за употребу зависне *а да*-реченице. Ипак, ова особина говори да *без да*-реченица подлеже слободнијој дистрибуцији, што јесте предност, али то не решава проблематичност поступка извођења и граматикализације везника *без да*.

Иако је дистрибуција везничког израза *без да* подржана чињеницом да се одговарајуће значење може изразити и номинализованим изразом у конструкцији *без* + глаголска именица, нпр. *без їоздрава* итд., у нормативном погледу пак проблем представља начин на који је добијен везник *без да*. Зато се у приручницима који се дотичу овога проблема готово неизоставно наводи да је реч о 'рогобатној' конструкцији, при чему критеријум на којем се заснива овакав став не компромитује аутоматски њену употребу, јер се примарно темељи на естетском доживљају језика.

Конструкција коју чини предлог *без* као њена управна реч допушта укључивање само именских и прилошких речи, односно одговарајућих синтагми, што је правило које важи и када се од овако добијених конструкција даље изводе сложени везнички изрази, нпр. *без обзира на їио шїио*. Дакле, везнички израз *без да* нормативно је неприхватљив јер није непосредно изведен од предлошке конструкције у чијем је саставу, на пример, показна катафорска заменица *їио* у одговарајућем облику – *без їиоїа*. Међутим, иако се могу пронаћи сасвим спорадичне потврде и за ово, ипак остаје отворено питање какав је граматички статус споја *без їиоїа да*, те да ли је *без да* евентуално резултат елизије катафорске заменице, што имамо у везнику осим (тога) *шїио*. Како синтагматски низ *без їиоїа да* није граматикализован, не може се сматрати коначно формираним зависним везником, будући да је реч о линеарном поретку елемената који чине предлошка конструкција *без їиоїа* посредством које се у управну реченицу укључује допунска реченица с везником *да*, нпр. *Он не може без їиоїа да нас сїиално нервира*. Да је тако, доказује могућност изостављања зависне реченице, нпр. *Он не може без їиоїа*. Све наведено говори да се у српском језику за предлог *без* не може непосредно везати везник *да*.

Ипак, кључно питање за стабилизацију и прихватљивост неког елемента у језичком систему тиче се, у првом реду, његове оправданости или сврсисходности, што се утврђује на основу односа са другим истородним јединицама. Дакле, како се везнички израз *без да* односи према везничком споју *а да*?

Сасвим је очигледно да се везником *без да* не попуњава никаква празнина у систему, чиме би себи 'прокрчио пут' и осигурао место међу везничким јединицама. Иако пак показује неке специфичности у дистри-

буцији, реченица с везником *без да* се у највећем броју примера среће у контексту типичном за *а да*-реченицу, нпр. *Отишла је без да се јавила* и *Отишла је а да се није ни јавила*. Осим тога, иако се граматикализација везника *без да* заснива на принципу аналогије између форми и значења саодносних морфосинтаксичких и хипотаксичких јединица, нпр. *без* према *без да*, деривација везника *без да* несистемског је карактера, што је главни разлог да се његова употреба одреди као нормативно непожељна. Због тога је везник *а да* не само граматички адекватно већ и једино нормативно прихватљиво и стилски пожељно средство којим се значење пропратне околности, обавезне или недостајуће, у форми зависне реченице у српском језику може изразити. Зато ни ограничења у погледу сталности места у односу на управну реченицу те граматичке форме предиката зависне *а да*-реченице не могу се узети као њен недостатак.

Нацрт одлуке саставио је Миливој Алановић,
члан Комисије за синтаксу.